

УДК 65.016.7:65.014.12:621.316

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ НОВОЇ КОНФІГУРАЦІЇ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

К.В. Ущатовський, к.е.н.

Харківський національний університет радіоелектроніки, Харків, Україна

Ущатовський К.В. Розвиток електроенергетичної інфраструктури в умовах нової конфігурації ринку електроенергії України.

У статті проаналізовано вплив структурних змін на ринку електроенергії України на розвиток електроенергетичної інфраструктури. Визначено соціально-економічні наслідки різних варіантів інституціонального упорядкування електромережевого бізнесу. Доведено, що функціональне відокремлення діяльності з передачі електроенергії від диспетчерської діяльності сприятиме підвищенню ефективності корпоративного управління ДП «НЕК «Укренерго».

Ключові слова: ринок електроенергії, електроенергетична інфраструктура, електромережевий бізнес, передача електроенергії

Ущатовский К.В. Развитие электроэнергетической инфраструктуры в условиях новой конфигурации рынка электроэнергии Украины.

В статье проанализировано влияние структурных изменений на рынке электроэнергии Украины на развитие электроэнергетической инфраструктуры. Определены социально-экономические последствия различных вариантов институционального упорядочения электросетевого бизнеса. Доказано, что функциональное разделение деятельности, связанной с передачей электроэнергии, от диспетчерской деятельности будет способствовать повышению эффективности корпоративного управления ГП «НЭК «Укрэнерго».

Ключевые слова: рынок электроэнергии, электроэнергетическая инфраструктура, электросетевой бизнес, передача электроэнергии

Ushchapovskiy K.V. The development of electricity infrastructure in the new configuration of the Ukrainian electricity market.

The impact of structural changes in the electricity market of Ukraine for the electricity infrastructure development is analyzed in the article. Socio-economic impacts of different options for institutional streamlining electric grid business are determined. It is proved, that the functional separation of the electricity transfer from dispatching will increase the efficiency of corporate governance SE «NPC «UKRENERGO».

Keywords: electricity market, electricity infrastructure, electric grid business, power transmission

Реформування ринку електричної енергії в Україні, поетапне запровадження конкурентних відносин висуває нові вимоги до організації та розвитку електромережевого бізнесу: забезпечення недискримінаційного доступу до електромереж, їх розвиток відповідно до потреб економіки, відсутність обмежень на передачу електроенергії. Виконання цих вимог потребує чіткого інституціонального упорядкування діяльності електромережевого бізнесу, яке покликане усунути будь-які конфлікти між виробниками, споживачами, операторами мереж, регулятором та іншими зацікавленими особами та створити необхідні умови для своєчасного оновлення і розвитку електромереж.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Необхідність практичного впровадження Третього енергетичного пакету ЄС, однією з вимог якого є розділення бізнесу вертикально інтегрованих компаній з подальшою передачею контролю над мережами (системою передачі електроенергії) незалежному оператору, зумовлює підвищений інтерес науковців до проблем організації електромережевого бізнесу (І. Гудков [1], А. Ісполінов, Т. Двенадцатова [2], В. Лисюк [3], С.І. Мельникова [4], К. Талус [5] та інші). Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються соціально-економічні наслідки різних варіантів інституціонального упорядкування електромережевого бізнесу в Україні, а також механізм впливу нової конфігурації ринку електроенергії України на розвиток електроенергетичної інфраструктури.

Метою статті є аналіз впливу структурних змін на ринку електроенергії України на розвиток електроенергетичної інфраструктури, визначення соціально-економічних наслідків різних варіантів інституціонального упорядкування електромережевого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Імплементация та поетапне впровадження вимог Третього енергетичного пакету ЄС вимагає від України значного оновлення конфігурації ринку електроенергії. Структуру ринку утворюватимуть такі базові сегменти:

— ринок двосторонніх договорів, на якому купівля-продаж електроенергії здійснюватиметься за двосторонніми договорами між

- виробниками, постачальниками, суб'єктами, що здійснюють передачу та розподіл електроенергії, трейдерами, гарантованими та кінцевими покупцями (крім споживачів) [6];
- ринок «на добу наперед», на якому виникають відносини між учасниками ринку та оператором ринку з приводу купівлі-продажу електричної енергії на наступну за днем проведення торгів добу [6]. Проектом закону «Про ринок електричної енергії» також передбачено функціонування внутрішньодобового ринку – сегменту, на якому виникають відносини між учасниками внутрішньодобового ринку та оператором ринку щодо купівлі-продажу електричної енергії безпосередньо у межах доби фізичного постачання електричної енергії [7];
 - балансуєчий ринок, на якому здійснюється купівля-продаж небалансів електроенергії з метою забезпечення достатніх обсягів потужності та електричної енергії, необхідних для балансування обсягів виробництва та імпорту електричної енергії і споживання та експорту електричної енергії, врегулювання системних обмежень в об'єднаній енергетичній системі України, а також фінансового врегулювання небалансів електричної енергії [6];
 - ринок допоміжних послуг, на якому суб'єкт ринку, відповідальний за оперативно-технологічне управління об'єднаною енергосистемою України, купує допоміжні послуги у постачальників допоміжних послуг [6].
 - роздрібний ринок електроенергії – система відносин, що виникають у зв'язку з придбанням оператором системи передачі допоміжних послуг у постачальників допоміжних послуг [6]. Зазначимо, що у [7] цей сегмент не передбачений.
- Підготовка підприємств електроенергетичної інфраструктури до роботи в умовах нової структури ринку електроенергії України пов'язана зі значними труднощами, зумовленими інституціональною невизначеністю напрямів організаційних перетворень. Так, Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» вимагає провести реорганізацію ключового об'єкту електроенергетичної інфраструктури – ДП «НЕК «Укренерго» – підприємства, що наразі здійснює передачу електроенергії та оперативно-диспетчерське управління об'єднаною енергосистемою до 01.01.2016 р. На його основі утворюється два юридично самостійні суб'єкти: електропередавальне підприємство, яке виконуватиме функції з передачі електроенергії магістральними та міждержавними мережами, та системного оператора, який здійснюватиме управління об'єднаною енергетичною системою України [6].

У той же час проект Закону України «Про ринок електричної енергії» передбачає, що функції, які чинне законодавство закріплює за

системним оператором та електропередавальним підприємством, виконуватиме один суб'єкт господарювання – оператор системи передачі [7]. Це юридична особа, яка є відповідальною за експлуатацію, включаючи диспетчеризацію, забезпечення технічного обслуговування, розвиток системи передачі і міждержавних ліній електропередачі, а також за забезпечення довгострокової спроможності системи задовольнити об'єднаний попит на передачу електричної енергії [7].

Зазначимо, що обидва варіанти інституціонального упорядкування діяльності ДП «НЕК «Укренерго» не суперечать вимогам Третього енергетичного пакету ЄС. Також слід зазначити, що за обома варіантами передбачено зміну організаційно-правової форми ДП «НЕК «Укренерго»: підприємство реорганізується у публічне акціонерне товариство, 100% корпоративних прав якого належать державі та не підлягають приватизації. Цю норму можна вважати виправданою з огляду на винятково важливу роль підприємства у сталому енергозабезпеченні. Разом з тим, європейський досвід реформування енергоринків містить чимало прикладів, коли мережений бізнес частково передавався у приватну власність. Як зазначають А. Ісполінов та Т. Двенадцатова, завдяки прозорості, зрозумілій регулятивній базі, стабільній тарифній політиці та низькому операційному ризику мережевих компаній їх акції користуються підвищеним попитом серед інституціональних інвесторів [2], що дозволяє залучити додаткове фінансування у розвиток мереж на безоплатній, безповоротній основі.

У таблиці 1 здійснено порівняльний аналіз соціально-економічних наслідків обох варіантів інституціонального упорядкування діяльності ДП «НЕК «Укренерго», визначено їх переваги та недоліки. Позиція автора зводиться до необхідності підтримки вимог Законопроекту [7] в частині, що визначає особливості функціонування ДП «НЕК «Укренерго». Серед аргументів проти розділення підприємства, на нашу думку, можна виділити такі:

- економічна несамостійність електропередавального підприємства, його практично повна залежність від системного оператора. При цьому виникає дублювання функцій, ускладнюється процес управління, збільшуються витрати;
- несвоєчасність розділення, відволікання значних організаційних ресурсів на адміністративні процедури;
- складність оцінки майнового комплексу підприємства (процедура оцінки вимагає значно більш тривалих термінів, ніж відведено законодавством на реорганізацію) та розподілу боргових зобов'язань;
- відсутність у європейському законодавстві прямої вказівки на необхідність виділення активів електропередавального підприємства [8].

Таблиця 1. Порівняльний аналіз варіантів інституціонального упорядкування діяльності ДП «НЕК «Укренерго»

Варіанти інституціонального упорядкування	Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» [6]	Проект Закону України «Про ринок електричної енергії» [7]
Сутність	Розділення оперативно-технологічного (диспетчерського) управління ОЕС України та передачі електроенергії	
Форма	Створення двох юридично самостійних підприємств: електропередавального підприємства та системного оператора	Збереження ДП «НЕК «Укренерго» як цілісного підприємства, але з запровадженням окремого обліку по кожному виду діяльності
Переваги	Забезпечення більшої прозорості у звітності та обліку витрат і доходів	Уникнення додаткових витрат
	Підвищення незалежності системного оператора	Зменшення організаційного опору
	Можливість подальшої передачі частини корпоративних прав електропередавального підприємства приватним особам, що сприяло б залученню додаткових інвестиційних ресурсів	Відсутність у європейському законодавстві прямої вказівки на необхідність реструктуризації ДП «НЕК «Укренерго», виділення активів електропередавальних підприємств
Недоліки	Економічна несамостійність електропередавального підприємства, його практично повна залежність від системного оператора. При цьому виникає дублювання функцій, ускладнюється процес управління	Звуження можливостей залучення інвесторів для фінансування розвитку об'єктів мережевого господарства
	Несвоєчасність розділення, відволікання значних організаційних та фінансових ресурсів на бюрократичні й адміністративні процедури	Необхідність залучення боргового фінансування для розвитку системи передачі електроенергії
	Складність оцінки майнового комплексу підприємства (процедура оцінки вимагає значно більш тривалих термінів, ніж відведено законодавством на реорганізацію). Складність розподілу боргових зобов'язань	Звуження можливостей кадрової оптимізації
	Непопулярні кадрові зміни	Складність організації роздільного обліку за видами діяльності

Оновлення конфігурації ринку електроенергії України суттєво позначатиметься на особливостях взаємодії ДП «НЕК «Укренерго» з іншими суб'єктами ринку.

Так, підприємство, що виконуватиме функції передачі електроенергії та оперативно-диспетчерського управління об'єднаною енергосистемою (оператор системи передачі), має бути незалежним від інших учасників ринку електроенергії та відповідати таким вимогам [7]:

- бути окремою юридичною особою, яка не є складовою частиною вертикально-інтегрованого суб'єкта, і яка здійснює свою господарську діяльність незалежно від діяльності виробництва, розподілу, постачання електричної енергії та трейдерської діяльності;
- не проваджувати діяльність з виробництва, розподілу, постачання електричної енергії та трейдерську діяльність;
- бути власником системи передачі електроенергії;
- бути незалежним від фізичних та юридичних осіб, які проваджують або контролюють діяльність у сфері виробництва (видобутку) та/або постачання електричної енергії.

Відповідність цим вимогам встановлюється під час процедури сертифікації та подальшого отримання ліцензії на здійснення диспетчерського управління та передачу електроенергії. Отримання ДП «НЕК «Укренерго» ліцензії на здійснення функцій, які вже виконуються підприємством, у жодному разі не є бюрократичною формальністю. Адже процедура сертифікації, в основі якої лежить специфікація корпоративних прав, дає можливість підвищити ефективність корпоративного управління шляхом уникнення надмірного впливу на менеджмент корпорації зацікавлених осіб.

Специфікація корпоративних прав також покликана узгодити деякі питання, пов'язані з розподілом прав на володіння та користування об'єктами мережевого господарства. Так, у деяких випадках власниками новозбудованих міждержавних ліній електропередачі можуть бути особи, юридично відокремлені від операторів системи передачі, а не тільки оператори безпосередньо. За таких умов на них не розповсюджуються правила розподілу обмежень на передачу електроенергії, якщо жодна частина капітальних або експлуатаційних витрат на

створення та/або експлуатацію міждержавної лінії не покривалась за рахунок тарифу на послуги з передачі електричної енергії [7]. Невикористана пропускна спроможність міждержавних ліній, щодо яких застосовано звільнення, повинна виставлятися на аукціон з розподілу пропускної спроможності.

При обговоренні проекту закону «Про ринок електричної енергії» висловлювалася думка про контроверсійність норм, згідно з якими оператором систем передачі може бути лише її власник, та норм, які дозволяють інвесторам володіти міждержавними лініями електропередач [9]. Авторська точка зору зводиться до того, що ці норми не суперечать одна одній. Так, інвестори міждержавних ліній не виконують функції диспетчеризації, адже усі рішення щодо використання пропускної спроможності узгоджуються з оператором системи передачі та Регулятором.

Нова структура ринку електричної енергії також зумовлює появу у ДП «НЕК «Укренерго» низки нових функцій на додачу до традиційних, а саме: адміністрування розрахунків, адміністрування комерційного обліку, організація роботи балансуєчого ринку.

Внаслідок урізноманітнення функцій з'являється необхідність функціонального відокремлення різних видів діяльності. Так, запроваджується окремий облік витрат та доходів від здійснення діяльності з передачі електричної енергії, діяльності з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління [7], виконання функцій адміністратора розрахунків [7], функцій адміністратора комерційного обліку [7]. Підприємство зобов'язується укладати з суб'єктами ринку електроенергії окремі договори про надання послуг з передачі та про надання послуг з диспетчерського управління [7]. Як окремі складові тарифу на послуги з диспетчерського управління визначаються вартість послуг адміністратора комерційного обліку [7], послуг адміністратора розрахунків [7] та витрати на оплату допоміжних послуг [7].

На нашу думку, функціональне відокремлення діяльності з передачі електроенергії від диспетчерської діяльності, а також послуг адміністратора розрахунків та комерційного обліку з подальшим укладанням договорів про надання відповідних послуг навіть між окремими підрозділами ДП «НЕК «Укренерго» має сприяти підвищенню ефективності корпоративного управління шляхом:

- забезпечення більшої прозорості у ціноутворенні на послуги підприємства, що складає підґрунтя ефективного суспільного діалогу з приводу відмови від «популістської» тарифної політики в електроенергетиці;
- формування запиту з боку держави та суспільства на інформацію, яка висвітлює ті аспекти діяльності підприємства, які можуть становити інтерес для його ключових стейкхолдерів (наприклад, щодо визначення напрямів розвитку електромережевого господарства,

особливостей роботи підприємства у надзвичайних умовах тощо);

- полегшення моніторингу ефективності виконання кожної конкретної функції, а також створення реальних можливостей щодо розмежування комерційних та некомерційних (соціально-політичних) функцій суб'єктів господарювання [10];
- зменшення зловживань з боку менеджменту підприємства, полегшення суспільного контролю над його діяльністю.

Також активізується участь ДП «НЕК «Укренерго» у регулюванні ринку електроенергії. Підприємство бере участь у договірному регулюванні ринку, під час якого виступає стороною угоди, державному регулюванні ринку, під час якого функції ДП «НЕК «Укренерго» або його відокремлених підрозділів стають об'єктами регулювання з боку державних органів, регулюванні системних обмежень на передачу електроенергії, під час якого ДП «НЕК «Укренерго» (або його відокремлена структура) виступає суб'єктом регулювання.

Висновки

Однією з важливих передумов розбудови конкурентних відносин на ринку електроенергії є забезпечення недискримінаційного доступу до електромереж, їх своєчасний, відповідно до потреб економіки, розвиток. Вирішення цих завдань тісно пов'язане з інституціональним упорядкуванням діяльності електромережевого бізнесу, основними напрямками якого є:

- створення інституційних умов для забезпечення незалежності електромережевого бізнесу від впливу зацікавлених осіб, підвищення господарської самостійності державних підприємств електроенергетичної інфраструктури;
- чітке визначення напрямів та строків реорганізації ДП «НЕК «Укренерго» – підприємства, що здійснює функції оперативно-диспетчерського управління об'єднаною енергосистемою та функції передачі електроенергії;
- підготовка та прийняття Кодексу електромереж, розробка і затвердження методик ціноутворення на послуги з передачі електроенергії та диспетчерського управління;
- організаційні зміни у діяльності ДП «НЕК «Укренерго»: визначення ролі структурних підрозділів у виконанні покладених на підприємство функцій, встановлення вимог щодо їх діяльності.

Відповідно, подальші дослідження особливостей розвитку електроенергетичної інфраструктури доцільно сконцентрувати у площині забезпечення ефективного корпоративного управління, а також управління процесом переходу підприємств у новий економічний стан.

Список літератури:

1. Гудков И.В. Третий энергетический пакет Европейского союза [Текст] / И.В. Гудков // Нефть, газ и право. – 2010. – № 3. – С. 58-66.
2. Исполинов А.С. Принудительное выделение сетевого бизнеса (unbundling) в рамках Третьего энергопакета ЕС: практика применения [Текст] / А.С. Исполинов, Т.И. Двенадцатова // Закон. – 2014. – № 12. – С. 111-120.
3. Лисюк В.М. Вплив інтеграційних процесів на ринок електроенергетики України [Текст] / В.М. Лисюк // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3. – С. 211-215.
4. Мельникова С.И. Два года сомнительного существования Третьего энергетического пакета ЕС [Текст] / С.И. Мельникова. // Энергетика и право. – 2013. – № 1. – С. 48-53.
5. Talus K. Research Handbook on International Energy Law [Text] / Kim Talus. – Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2014. – 704 p.
6. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18>.
7. Проект Закону України «Про ринок електричної енергії» [Електронний ресурс] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу: <http://mre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245044194>.
8. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_571.
9. Гетман О. Пропозиції до законопроекту «Про ринок електричної енергії» [Електронний ресурс] / Коаліція «Енергетичні реформи» / Обговорення проекту закону «Про ринок електричної енергії». – Режим доступу: <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/07/PROPOZYTsIJI-RPR-do-z-tu-Pro-rynok-elektrychnoji-enerhiji-02.08.2015.docx>.
10. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки» від 27.05.2015 № 662-р [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248295032>.

Надано до редакції 12.11.2015

Ущাপовський Костянтин Валерійович / Kostiantyn V. Ushchapovskiy
nsipatova@gmail.com

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Розвиток електроенергетичної інфраструктури в умовах нової конфігурації ринку електроенергії України [Електронний ресурс] / К. В. Ущাপовський // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 6 (22). – С. 45-49. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n6.html>